

СВЕТИ МЕСТА И ПОКЛОННИЧЕСТВО В ПОСТСОЦИАЛИСТИЧЕСКА БЪЛГАРИЯ

Светлана АНТОВА

Институт за етнология и фолклористика, БАН

М. Карамихова. *Динамика на свети места и поклонничества в постсоциалистическа България*. Унив. изд. „Св. Св. Кирил и Методий“, Велико Търново, 2014, 370 с. ISBN 978-954-524-942-6

Abstract. After the communist regime in Bulgaria, the interest of the people to religion was revived. Many of anthropological dimensions with religious nature are considered in Karamihova's book (2014). Religious tourism and places of pilgrimages are described. The dynamics of this new social development is studied.

Keywords: religion, religious tourism, pilgrimage, reaction of atheism

Със своя уникален повествователен почерк Маргарита Карамихова ни кани на едно пътешествие из светите български места, както никой друг изследовател не го е правил досега. При нея разказът на очевидеца за наблюдаваните явления тече успоредно с изследователския анализ. Изследването е посветено на сложен, мозаечен и многопластов феномен в сферата на религиозната антропология, в която до този момент липсва подобно мащабно сравнително изследване. На тази тема авторката посвещава вече повече от две десетилетия. Онова, което е новаторско в настоящия труд, обаче, е плътната теоретична рамка и представянето на различните интерпретационни стратегии в рамките на антропологията на религията, както и проследяването в развитие и поставянето в съответното време на описваните и изследваните феномени. Акцентът в книгата е върху постсоциалистическия период, когато настъпва нова религиозна вълна, стремяща се да замени официално постулирания атеизъм в годините на комунистическия режим.

Изследването е разгърнато в увод, шест глави, заключение, библиография и илюстрации. Маргарита Карамихова умело поднася за интерпретация богат емпиричен материал под формата на масив от данни за отделни случаи (обекти), събран чрез теренни изследвания на култови места и движения на поклонници, наблюдение и включено наблюдение, групови беседи, интервю и анкети вкл. чрез интернет, събиране и проучване на наративи и изображения. За целите на анализа са инструментализирани редица вече класически и нови научни парадигми като тази на Марс Вебер и Емил Дюркем за връзката между религията и социалната практика, на Клифорд Гийрц за ролята на религията в културния контекст, на Виктор Търнър за локалните религиозни общности като временни „антиструктури”, на теорията за границите като място на конкурентни властови интереси, групи и дискурси, на тезата за съдържанието и механизмите на „колективната памет” (М. Халбвакс) и други.

В първа глава „Хронографска контекстуална рамка” хронологически се проследяват политико-идеологическите рамки на религиозността и религиозните практики в светите места на християните и мюсюлманите след XIV в. Религиозността е формулирана като елемент от културната система и се проследява нейното присъствие условията на непрекъснато променящи се политически и обществени условия във времето до днес: относителната самостоятелност на вероизповеданията в Османската империя, етнодиференциращи процеси и църковно-национална организация, модернизация на държавата и ограничаване влиянието на религията след Освобождението, пълен светски контрол върху институциите на вярата при социализма, държавен монопол над духовния живот, опити за подмяна на традиционната култура и за атеистична асимилация на мюсюлманите вкл. чрез т. нар. „възросителен процес”, „завръщане” на религиозността след 1989 г. след отпадането на

тоталитарната идеологическа принуда. Точно тази „възраждаща” или „завръщаща” се религиозност, в нейните проявления е основният фокус на изследването на Маргарита Карамихова.

Работата има няколко акцента и един от тях е манастирският комплекс „Кръстова гора“. Тази тема в никакъв случай вече не е нова за българската етнология, но е нов подходът към нея. Главата, посветена на „Кръстова гора“, е построена като „изследване на случай“, през който да бъде проследена динамиката на религиозността, формирането на собствен „исторически“ наратив на святото място и обрастването му с вторично формирани легенди и контексти. Тъй като теренните наблюдения на авторката продължават вече повече от двадесет години този процес е детайлно проследен в развитието му. В две глави са разгледани мюсюлманските свети места - текето на Ямур боба и тюрбето на Сеид боба, които както е видно от анализа са възприемани като „обща места на паметта“ за сунити и алиани, но не и като „места на обща памет“, ако следваме типологията на Пиер Нора. Цяла следваща глава е посветена на текето на Осман боба и на целия култов комплекс около него. Авторката има и отделна монография, фокусирана върху него. В главата, посветена на текето на Осман боба са отразени впечатленията от терена и промените, настъпили в култовия комплекс през последните години като допълнение на вече споменатата авторска монография..

Изключително любопитна в книгата е етнологката интерпретация на темата за границите и граничността, разбирани не само пространствено и географски, но и в техния семиотичен и ментален план, разгледани в глава четвърта. В нея са интерпретирани конкретните случаи на светите места от предходните глави, в допълнение с други локални случаи – манастирите край Куклен, Хаджидимово, Ботево, Долна баня и др., аязмото на Св. Георги във Велико Търново и т. н. Тази тема е продължена и в следващата глава, разглеждаща стратегиите и

състезанията за власт и контрол над съответните свети места от различни конфесионални, етно-културни и дори политически групи, имащи своя собствена мотивация за това.

В шеста глава „Религиозен туризъм и поклонничество” се разглежда пътуването до свети места като нововъзникнал феномен в постсоциалистическа България, проблематизира се съдържанието на понятията „религиозен туризъм” „поклонничество” и „поклонническа общност” и се оспорват техните концептуални рамки. Според авторката поклонничеството днес не е форма на пълно откъсване от постоянното местоживееене на хората, а туристическите и поклонническите групи вече не формират устойчиви временни общности в смисъла на Виктор Търнър. Тя предлага преформулиране на термините „поклонник” и „турист” в историко-културната ситуация на Балканите, която е различна от тази в католическите страни.

В заключението на книгата авторката предлага модели на функционирането на светите места в постсоциалистическото българско общество: идеален и реален религиозен и идеален и реален поклоннически модели. Тук тя резюмира, но и доуточнява вече направените изводи относно поклонничеството: съдържанието му от елементи на наследена и изобретена традиция, променлива смесица от преживявания на културна и религиозна съпричастност, механизъм за създаване на социални мрежи и за адаптация към динамиката на постмодерността, мултикултурна среда на осъществяване, пропускливост на границите на светите места, активна толерантност при взаимодействията на различните, културна хибридизация и междурелигиозно общуване в „режим на оцеляване”.

Книгата на Маргарита Карамихова „Динамика на свети места и поклонничества в постсоциалистическа България” в своята цялост предлага не просто един теоретичен модел за разглеждане и анализиране

на светите места и нововъзникналите, съпровождащи ги практики в най-новата история на страната ни. Това изследване дава ключ за разбирането на обществото, такова, каквото е днес и сега след 25 годишен „непрекъснат режим на оцеляване”, според собствените думи на авторката, и което общество има за основна цел да опази най-ценното си притежание – „активната толерантност между различните, изградена през вековете”.

Уви, последните месеци, отношението на българина към „новите други”, бежанците от Близкия Изток, сочи, че като цяло, когато едно общество е дълго изкуствено държано в подобен режим на оцеляване и безпросветност, най-устойчивите му ценности могат да бъдат безпардонно разколебани дори до степен на откровен фашизъм, какъвто бе скорошният случай на изгонените от село Розово, сирийски бежански семейства.

✉ Dr. Svetlana Antova
Institute of Ethnology and Folkloristic Studies with Ethnographic Museum
Bulgarian Academy of Sciences
1, Knyaz Alexander I Str.
1000 Sofia, Bulgaria
E-Mail: svetlinata@abv.bg

